

XX A. MASINĖS STATYBOS GYVENAMŪJŲ KOMPLEKSŲ FENOMENAS LIETUVOJE EUROPINIAME INDUSTRINĖS STATYBOS KONTEKSTE

Dalia Dijokienė¹, Petras Džervus²

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Urbanistikos katedra,

Pylimo g. 26/Trakų g. 1, 01132 Vilnius, Lietuva

El. paštas: ¹dijokai@takas.lt; ²p.dzervus@gmail.com

Įteikta 2011-02-15

Santrauka. XX a. pradžia pasaulio ir Europos urbanistikos raidoje pasižymi naujo pobūdžio projektavimo ir statybos proveržiu – industrinės gyvenamosios statybos fenomenu. Gyvenamieji rajonai, statyti spartiems miestų urbanizacijos procesams reikalaujant didelio kiekio gyvenamųjų būstų, daugelyje Europos miestų paliko žymų pėdsaką. Straipsnyje nagrinėjami masinės statybos gyvenamieji rajonai bei jų atsiradimo aplinkybės (nuo idėjų iki realizacijos pasekmių). Paliečiami fenomenui esminės įtakos turėję nagrinėjamų valstybių politiniai sprendimai, susiję su masinės statybos industrializavimu ir propagavimu. Atliekama lyginamoji analizė, norint išsiaiškinti esminį fenomeno mastą ir ypatumus skirtingose valstybėse. Lietuvos atveju apžvelgiami šešiuose didžiuosiuose miestuose suprojektuoti ir įgyvendinti masinės statybos gyvenamieji kompleksai bei rajonai, nustatoma jų padėtis dabartinėje miestų struktūroje, užimama teritorija palyginama su miesto administraciniu plotu bei urbanizuotu miesto plotu.

Reikšminiai žodžiai: industrinė statyba, masinė gyvenamoji statyba, gyvenamasis kompleksas, gyvenamasis rajonas, mikrorajonas, urbanistinė struktūra.

Įvadas

XXI a. visi be išimties Lietuvos didieji miestai atsidūrė paradoksaliai keistoje situacijoje, kurią nulėmė įvairių dėsningumų ir veiksnių visuma. Iš vienos pusės, spartus suburbanizacijos ir stichiškos miestų plėtros procesas gali (ir turi) būti siejamas su demokratijos augimu ir ją lemiančios bei lydinčios laisvos ekonominės rinkos plėtra. Iš kitos pusės, nudėvėtos vidinės miestų teritorijos tampa tos pačios laisvosios rinkos įkaitėmis. Tampa akivaizdu, jog *Europos urbanistikos chartijoje* (Europos... 1993), *Aalborgo chartijoje* (Charter... 1994), *Leipcigo chartijoje* (Leipzig... 2007) ir kt. išdėstytų tezių adaptavimas vietinei miestų planavimo sistemai lauktų rezultatų nedavė. Atotrūkis tarp valstybinės urbanistinės politikos (Miestų... 1998) ir jos įgyvendinimo mechanizmų bei galimybių (Tiškus 2007) suformavo atsainų požiūrį į problemines miestų teritorijas planavimo sistemoje, ypač į XX a. masinės statybos gyvenamuosius kompleksus ir rajonus.

Masinės statybos gyvenamieji rajonai yra specifiniai struktūriniai vienetai miestų urbanistiniuose

audiniuose savo koncepcija, dydžiu, miesto gyvenotojų nuošimčiu, populiacijos struktūra, ekonominiu potencialu, nusidėvėjimo laipsniu ir daugeliu kitų aspektų. Visoje Rytų ir Centrinėje Europoje nuo šių gyvenamųjų struktūrų būklės priklauso didelės dalies miestų populiacijos gyvenimo sąlygos (Miestų... 1998; Valstybinio... 2010). Joms kintant į blogąją pusę, miestai neišvengiamai susidurs su atsiradusia socialine įtampa, kuri palaipsniui gali užkirsti kelią ekonominio klimato gerėjimui (Van Kempen *et al.* 2006). Nors masinės statybos gyvenamųjų rajonų architektūra kritikuota jau nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio, Sovietų Sąjungoje egzistavusi totalinė cenzūra suniveliavo architektūrinių detalių mastelio problemas su erdvinės rajonų struktūros ir socialinės konstrukcijos mastelio problemomis. Šiandien erdvinė masinės statybos gyvenamųjų rajonų struktūra turi ne mažiau problemų nei patys pastatai. Dažnu atveju menkos „modernizmo“ architektūros apraiškos ar pastatų energetinis efektyvumas nėra esminės problemos. Kompleksiniame

problematikos kontekste kyla poreikis kritiškai įvertinti struktūrinių industrinės statybos gyvenamųjų kompleksų ir rajonų pokyčių galimybes. Akivaizdu, jog renovacijos objektas turėtų tapti nebe pastatas, o visa gyvenamoji aplinka: neidentifikuotos socialinės bendruomenės erdvės, chaotiška žaliųjų plotų sistema, neadekvatus automobilių stovėjimo aikštelių dydžiai ir t. t. (Vyšniūnas *et al.* 2010).

Straipsnio autorių įsitikinimu, tokio sudėtingo ir kompleksiško uždavinio atspirties taškas privalo būti paties masinės statybos gyvenamųjų kompleksų ir rajonų fenomeno ištakų studija. Straipsnyje keliamas tikslas – **XX a. Lietuvoje vykdytos masinės statybos gyvenamųjų kompleksų fenomeno masto ir ypatumų palyginamoji analizė europiniame industrinės statybos kontekste**. Šia analize siekiama atsakyti į klausimus: kaip skirtingos politinės sistemos paveikė skirtingą masinės statybos palikimą ir kokie urbanistinės kokybės požymiai būdingi masinės statybos fenomenui. Šis straipsnis yra platesnio tyrimo apie *masinės statybos gyvenamųjų rajonų restruktūrizacijos galimybes ir principus* dalis, nubrėžianti gaires tolesniems tyrimams.

Straipsnyje analizuojamas industrinės statybos avangardo valstybių gyvenamųjų rajonų XX a. antrosios pusės fenomeno mastas kapitalistinės ir socialistinės Europos valstybėse. Apžvelgiami politiniai, ekonominiai poreikių bei galimybių, idėjiniai ir kiti reikšmingi kontekstai, lėmę vienodų idėjų ir analogiškų konceptų virtimą skirtingomis gyvenamosiomis aplinkomis.

Industrinės statybos gyvenamieji kompleksai ir rajonai Europos miestuose

Masinės statybos gyvenamųjų rajonų galima aptikti visoje Europoje. Tai bendras XX a. reiškinys Europos urbanistikoje. Tačiau kiekviena šalis turėjo savitą šių „XX a. statybų“ scenarijų. Įvairių šalių praktika skyrėsi ne iškeltais socialiniais ar architektūriniais uždaviniais, bet šių uždavinių įgyvendinimo mastu ir apimtimi.

Istorinės aplinkybės lėmė, jog pokaryje (1945–1950) pirmaujančia industrinių statybos technologijų šalimi tapo Jungtinė Karalystė. Jau nuo industrinės revoliucijos laikų, kai Jungtinė Karalystė tapo pirmąja (stipriausia) pasaulio ekonomikos šalimi, miestai augo, nes gyventojai sparčiai tapo pramonės darbininkais ir ėmė keltis į miestus.

Kita šalis, tapusi masinės gyvenamosios statybos ikona ir pavyzdžiu, – Švedija. Iš visų Skandinavijos šalių, XX a. kūrusių gerovės valstybes, Švedija buvo vienintelė šalis, išlaikiusi neutralitetą Antrajame pasauliniame kare, todėl joje eksperimentai gyvenamosios statybos srityje įgavo didžiausią mastą.

Be paminėtų Jungtinės Karalystės ir Švedijos, savotiškai masinė industrinė statyba panašiais urbanistiniais principais buvo naudojama daugelyje Europos valstybių. Tačiau įvairios aplinkybės lėmė, jog nei Prancūzijoje (tai buvo valstybė, kurioje masinės statybos gyvenamųjų rajonų idėja buvo idėja *par excellence*), nei Suomijoje, nei Vakarų Vokietijoje ši technologija netapo masinė (straipsnyje aptariamas tik Prancūzijos pavyzdys).

Jungtinė Karalystė

Masinės gyvenamosios statybos minties pradžia galima laikyti XIX a. pabaigos nesėkmingą bandymą chaotišką miestų plėtros problemą spręsti įstatymais (1875 m. *Visuomenės sveikatos įstatymas*) (Вольфензон 1957). Tai lėmė įvairių idėjų, kaip tvarkytis su atsirandančiomis naujomis urbanistinėmis problemomis, iškilimą. Reikšmingas buvo ir E. Hovardo veikalas *Miestas-sodas*, kuriame autorius ekonominiais skaičiavimais pagrindė koncepcinio apgyvendinimo modelio, talpinančio 58 tūkstančius gyventojų, realumą ir rentabilumą (Вольфензон 1957). Šis modelis siūlė decentralizuotą miesto plėtrą, diegtiną industriniais metodais. Buvo bandymai įgyvendinti *miesto-sodo* koncepciją (*Letchworth Garden city*, *Welwyn Garden City*). Šis modelis tapo sėkmingai išplėto Jungtinėje Karalystėje *miesto-palydovo* prototipu. Tačiau Jungtinėje Karalystėje egzistavusios stiprios individualių ir blokuotų gyvenamųjų namų statybos tradicijos nulėmė, jog XX a. Jungtinėje Karalystėje, naujo tipo miestų plėtros ir apgyvendinimo teorijų kalvėje, nauji tipai ir būdai (tokie kaip laisvasis planavimas ir masinė industrializuota statyba) neįsitvirtino ir netapo dominuojantys.

Vienas stipriausių impulsų Jungtinės Karalystės miestuose prasidėti didelio masto naujo tipo gyvenamųjų rajonų projektavimui ir statybai buvo Antrojo pasaulinio karo metu fiziškai sugriauti, sunaikinti rajonai ir ištisos miestų dalys (Бунин, Саваренская 1979). Dar faktiškai karui nepasibaigus prasidėjo gyvenamųjų rajonų rekonstrukcijos projektavimo darbai. 1944 m. Vyriausybė specialiu įstatymu leido savivaldoms išpirkti žemę iš privačių valdytojų pirmaeiliams uždaviniams įgyvendinti. Didiesiems miestams, ypač Londonui, buvo taikomi decentralizuotos plėtros principai. Tai lėmė sparčiai didėjantis gyventojų kiekis ir siekis šiuos gyventojus įkurdinti *miestuose-palydovuose* šalia Londono. Mažesniuose miestuose buvo numatyta pusiau kompaktinė plėtra, išnaudojant vidinius teritorinius resursus. Tokia plėtra leido gyvenamuosius rajonus išdėstyti mieste aplink centrinius rajonus kaip erdvines struktūras, atskirtas žaliosiomis zonomis ir sujungtas transportiniais kanalais. Dėl karo atsiradu-

sios dykros buvo verčiamos parkais ir skverais – taip mažinamas bendras užstatymo intensyvumas. Naujų gyvenamųjų rajonų statyba perkeliama toliau nuo centrinių rajonų.

Pokaryje prasidėjęs *miestų-palydovų* projektavimas ir statyba neatnešė laukto efekto. Didžiąją dalį šių miestų gyventojų sudarė ne didžiųjų miestų gyventojai, o žmonės iš aplinkinių regionų, kurie kraustėsi arčiau metroolinių centrų. Visgi *miestų-palydovų* projektavimo ir statybos būdai įdomūs savo urbanistiniais sprendiniais ir apimtimi. *Miestų-palydovų* projektavimo nevaržė esamos miestų struktūros, buvo naudojami žymiai laisvesnio planavimo principai. Be gerų komunikacijų, kultūrinio ir buitinio aptarnavimo sistemų sukūrimo miestuose buvo siekiama vientisos architektūrinės kompozicijos. Duoklė atiduota ir tradiciniam landsaftiniam miestų planavimo pobūdžiui. Todėl ir naujai projektuojamuose *miestuose-palydovuose* buvo vengiama tiesių transporto gatvių, statiškų erdvinių struktūrų.

Pagrindiniai naujų gyvenamųjų rajonų projektavimo principai Jungtinėje Karalystėje iš esmės niekuo nesiskyrė nuo visoje Vakarų Europoje naudotų principų. Mikrorajono tipo erdvinė struktūra, kurios ribos buvo magistralinės miesto gatvės, ir tapo pagrindiniu masinės gyvenamosios statybos Jungtinėje Karalystėje struktūriniu vienetu. Mikrorajonai sudarė stambesnes gyvenamąsias struktūras – gyvenamuosius rajonus. Šiems rajonams buvo būdingi laisvojo planavimo principai. Jungtinėje Karalystėje taip pat pastebimas ir kitur nepropaguotas *mišraus* užstatymo tipo mikrorajonas, kurį galėjo sudaryti ir daugiaaukščiai bokštiniai

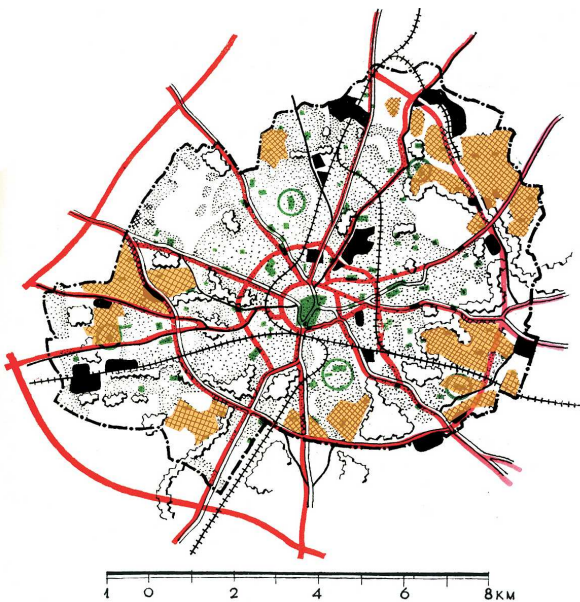
(angl. *tower block*), ir daugiabučiai (angl. *block of flats*), ir studijos tipo daugiabučiai namai (angl. *maisonette*), ir blokuoti gyvenamieji (angl. *row houses*), ir netgi privatūs vienbučiai gyvenamieji namai (angl. *villas*). Projektuojant dažnai būdavo įvertinami keli užstatymo variantai, naudojant skirtingos tipologijos pastatus (Gendinning, Muthesius 1993).

Jungtinėje Karalystėje masinės statybos gyvenamieji rajonai miestuose dažniausia suprojektuoti iš bokštinių ir sekcijinių pastatų. Skirtingų architektų panaudota statinių aukščių ir tipų įvairovė lėmė, jog Jungtinėje Karalystėje išvengta pasikartojančios monotonijos masinės statybos gyvenamųjų rajonų architektūrinėje išraiškoje. Visgi planiniuose sprendiniuose naudota laikotarpiui būdinga erdvinė struktūra, ignorojanti privačių, uždarų erdvių poreikį. Tai labiausiai nulėmė nekokybišką socialinį scenarijų (1, 2 pav.).

Švedija

Švedija, viena rečiausiai apgyvendintų valstybių Europoje, XX a. tapo viena masinės statybos lyderių. Išskirtini 3 industrine statyba paremtos urbanistinės plėtros etapai:

1. Apie 1965 m. prasidėjęs pavienių gyvenamųjų aukštybinių pastatų ar statinių grupių, kompleksų statybos bumas. Pabrėžtina aukšta statinių projektų ir statybos kokybė, net ir XXI a. pradžioje šie statiniai vis dar populiarūs. Daugiausia šį bumą lėmė valstybės vykdoma *gerovės valstybės* statybos politika. Šis gyvenamųjų namų statybos etapas ne-

1 pav. Naujų gyvenamųjų rajonų išdėstymas, Koventris, Jungtinė Karalystė

Fig. 1. Location of new residential districts in Coventry, UK

2 pav. Rekonstruojamo gyvenamojo rajono projektas, Koventris, Jungtinė Karalystė

Fig. 2. Plan of a residential district under reconstruction, Coventry, UK

buvo masinis ir netapo kanoninių užstatymo principų susiformavimo pagrindu.

2. Ištisių miestų rajonų, priemiesčių statybos bumai. Šis etapas skaičiuojamas nuo tada, kai buvo pastatytas *Vällingby* (vienas žymiausių XX a. suprojektuotų ir pastatytų gyvenamųjų rajonų Švedijoje, tapo prototipu kitiems masinės statybos gyvenamiesiems rajonams, pastatytiems 1965–1974 m.). Šių rajonų išskirtinumas buvo industriniais metodais paruoštų statybinių dalių masinis naudojimas statyboje. Išstobulinami laisvojo užstatymo principai: linijiniai namai statomi laisvai erdvėje, pagal poreikį pasukant juos 90 laipsnių kampu, paliekant atviras erdves, kuriomis lengvai galima patekti į šių struktūrų vidines erdves. Tačiau ir šios plano naujovės absoliučiai nepašalino mišraus užstatymo ir aukštingumo tipo bei privačios žemės nuosavybės iš vientiso gyvenamojo rajono.
3. Atskirų pastatų, besiskiriančių aukščiu, funkcija (gyvenamieji namai, viešbučiai, biurai ir t. t.), vieta mieste (centre, centro priegose, periferijoje) ir nuosavybe (privačios korporacijos, privačių ar valstybinių gyvenamųjų namų statymo kompanijos) statymo etapas. Šiame statybos etape valstybė vykdė tikrai minimalią intervenciją į planavimo procesą (Sweden... 2004).

Naujų statybų „modernumas“ buvo suprantamas kaip senųjų kvartalų nugriovimas ir pakeitimas naujaisiais. Šio scenarijaus įgyvendinimo atsakomybė tenka socialdemokratų partijai bei Švedijos architektams ir urbanistams, besizavėjusiems Le Corbusier, W. Gropius'o ir apskritai CIAM'o propaguotomis idėjomis (Sweden... 2004).

Ankstyvaisiais 5-ojo dešimtmečio metais nauju generaliniu planu *Stokholmo ateitis* pasiūlyta Stokholmo priemiesčiuose naudoti užstatymą, kurio 75 % sudarytų vienbučiai ir blokuoti namai, 10 000 žmonių apgyvendinti. Po septynerių metų priemiesčio modelis buvo pakeistas į 16 500 gyventojų turinčią sistemą, kurioje daugiabučiai sudarytų jau 66 % viso užstatymo. Tuomet jau įgyvendintame *Vällingby* tik 10 % gyvenamųjų pastatų buvo vienbučiai (Sweden... 2004). XX a. viduryje šalies masinėje statyboje nusistovi „švediškasis“ gyvenamųjų namų statybos modelis: aukštumini gyvenamieji statiniai vidutinio dydžio miestuose ir aukštos kokybės gyvenimo sąlygos.

1965–1974 m. Švedijos vyriausybė vykdė *Milijono programą* (šved. *Miljonprogrammet*). Per 10 metų buvo užsibrėžta pastatyti 1 milijoną naujų būstų – 100 tūkstančių kasmet, kiek mažiau akcentuojama tai, jog didelė šios programos dalis buvo įgyvendinta ir griaužiant esančius nemodernizuotus kvartalus netgi miestų centruose. Naujiems gyvenamiesiems rajonams, statomiems įgyvendinant programą, etalonu buvo *Vällingby* ir *Årsta* gyvenamieji rajonai (3 pav.). Daugelis idėjų, pritaikytų šiuose rajonuose, buvo dauginamos. Pagal šią programą daugiau nei 25 miestuose ir jų priemiesčiuose buvo įgyvendinti per pusė šimto masinės gyvenamosios statybos rajonų projektų (4, 5 pav.).

Apie 8-ąjį dešimtmetį Švedijoje įsivyravo nauja tendencija – gyventojai statosi privačius namus – vilas. *Milijono programos* metu įgyvendinti gyvenamieji rajonai, nežiūrint pakankamai aukštos erdvinės ir statybinės kokybės, palaipsniui praranda savo patrauklumą (Large... 2003).

3 pav. *Vällingby* rajonas 1960 m.

Fig. 3. *Vällingby* district, 1960

4 pav. Milijono programa. Navestad gyvenamasis rajonas, Norrköping, Švedija

Fig. 4. Million Programme. Navestad residential district, Norrköping, Sweden

5 pav. Milijono programa. Tensta gyvenamasis rajonas, Stokholmas, Švedija

Fig. 5. The Million Programme. Tensta residential district, Stockholm, Sweden

Prancūzija

Prancūzijoje karo apgadintų miestų rekonstrukcijos ir naujų miestų rajonų projektavimui didelę įtaką darė *Atėnų chartijos* postulatai (Le Corbusier 1973), jais remiantis būdavo sudaromi *masiniai planai* (pranc. *plans-masse*). Tačiau šioje chartijoje deklaruojami urbanistinio projektavimo principai, paremti miesto struktūros skaidymu pagal funkcijas (gyvenimas, darbas, poilsis ir judėjimas tarp jų), negalėjo pateikti aiškių veiksmų algoritmo fragmentiškai karo metu suniokotoms susiklosčiusioms miestų teritorijoms. Gyvenamųjų rajonų statybą taip pat veikė ir privati žemės nuosavybė miestų ribose.

Labiausiai nuo karo nukentėję Normandijos miestai (šiaurės Prancūzija) tapo pagrindiniu miestų rekonstrukcijos arealu. XX a. viduryje miestų rekonstrukcijos metu pradėjo rasti prieškarinio ir modernių pokario urbanistinių idėjų. Siekiant gyvenamosios statybos rajonų miestuose tobulinimo, suformuojamas „prancūziškasis“ gyvenamųjų rajonų struktūrinis vienetas – didelis gyvenamasis masyvas *habitat* (mikrorajonas). Vėliau juos imta vadinti *dideliais ansambliais* (pranc. *grandes ensembles*) (Соловьев *et al.* 1981). Tokie ansambliai-mikrorajonai buvo pastatyti Strasbūre, Mobeže, Marselyje, Bobinji, Pantene. Paprastai tai būdavo naujos, savarankiškos miestų struktūros dalys, kuriamos toliau nuo centrinių rajonų. Specialiai kurtas naujosios architektūros „salelių“ įvaizdis.

Dideliuose ansambliuose specialiai buvo naudojami skirtingų tipų, aukščių, tūrių statiniai. Autoriniai architektų projektai, įmantrios erdvinės konstrukcijos lėmė tokių ansamblių vientisumą, o kartu ir išskirtinumą analogų kontekste. Naujuose gyvenamuosiuose kompleksuose architektai tradicinę kiemo erdvę pakeitė vidine kompleksų erdve, kuri tapo tarsi atviru vestibuliu – pėsčiųjų gatve. Erdvės konstravimo požiūriu toks progresyvus suvokimas leido sukurti nesikartojančių ir patrauklių humaniškų erdvių vidines sistemas, sujungiančias gyvenamojo komplekso pastatus, ir siekiamo komuninio gyvenimo įvaizdį.

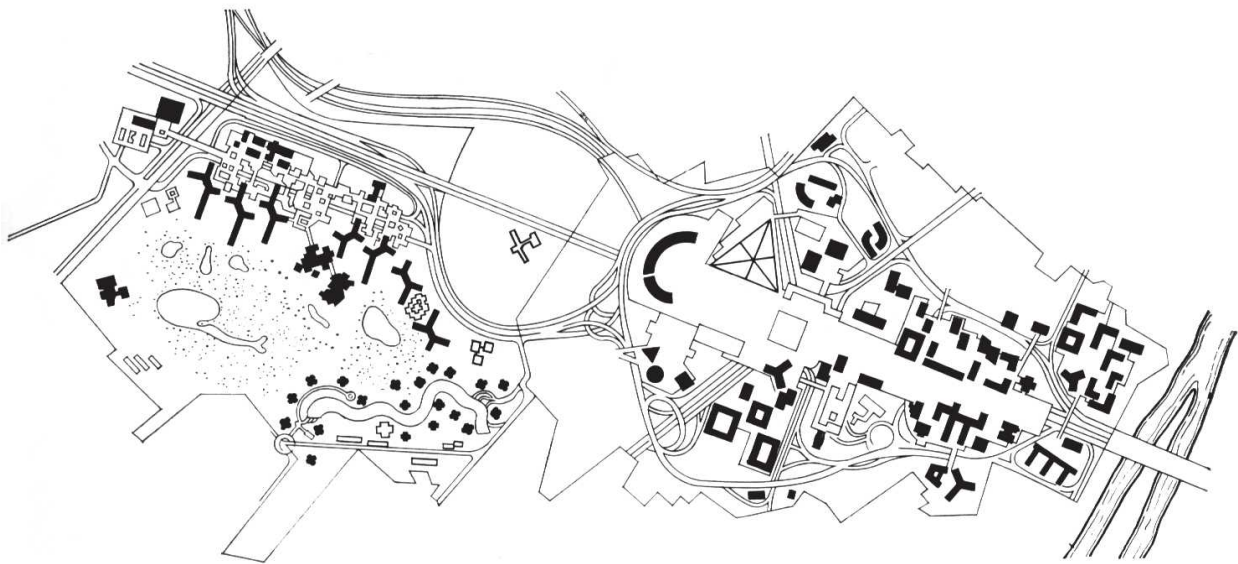
1960–1970 m. Prancūzijos urbanistiniuose sprendiniuose jaučiamos bendros europinės architektūrinės tendencijos, plečiamos miestų struktūros visomis trimis dimensijomis: išnaudojami požemiai; gyvenamuosiuose rajonuose stengiamasi atskirti transporto ir pėsčiųjų lygmenis; kuriamos *megastruktūros* – pastatai-miestai ir grupės tokių pastatų. Tokioms struktūroms formuoti pasitelkiama industrinė statybos pramonė. Tačiau tuo pačiu metu suvokiama, jog gigantiškos urbanistinės struktūros nutolsta nuo humaniško mastelio. Todėl formuojamos „humanizuotos zonos“. Projektuotojai stengiasi sukurti naujo tipo individualizuotus kvartalus, rajonus, naujus miestus. Dėmesys buvo kreipiamas ir į projektų pasekmes – projektuojant aukštybinių pastatų kompleksus tiriamas jų poveikis miestų siluetams (Соловьев *et al.* 1981).

Paryžius, kaip ir daugelis didžiųjų Europos sostinių, XX a. patyrė smarkų demografinį augimą. 1965 m. buvo patvirtinta miesto plėtros koncepcija *Paryžiaus rajono rekonstrukcijos ir plėtros generalinė schema*. Pasirinktas decentralizuojantis aglomeraciją plėtros modelis. *Miestai-palydovai* kuriami tęsiant urbanistines ašis dviejų pobūdžių kryptimis. Buvo numatyti penki nauji miestai: šalies šiaurėje *Sergy Pontoise* ir *Marn la Valle* bei pietuose – *Melun*, *Evry*, *Saint Quentin en Yvelines*. Buvo numatoma, jog XX a. pabaigoje šie penki *miestai-palydovai* turės po 300–500 tūkstančius gyventojų.

Besiplečiančiose Paryžiaus ribose, priemiesčiuose kuriami nauji gyvenamieji rajonai, naudojama industrializuota statybos pramonė. Dauguma šių rajonų tampa manieringomis erdvinėmis struktūromis, integraliomis miesto urbanistinės struktūros dalimis. Aukštas meninis šių urbanistinių kompleksų lygis, masiškas progresyvių idėjų naudojimas ir įgyvendinimas (tokių kaip pagrindinių erdvių kanalo sukons-

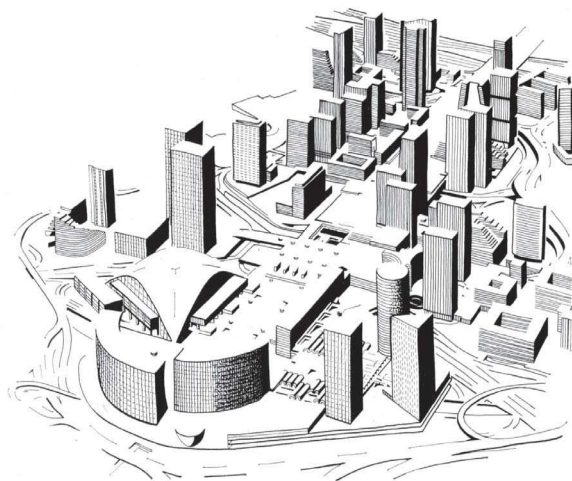
travimas kuriant pėsčiųjų esplanadas) padarė šiuos rajonus (*Defance*, *Créteil*) sunkiai identifikuojamus kaip masinės statybos produkciją (Соловьев 1979). Juolab kad juos formuojant, didelę reikšmę turėjo ir nuostata apie monofunkcio rajono neatitiktį „modernaus“ gyvenimo reikmėms.

Nuo XX a. vidurio Prancūzijoje suformuojamos šalies miestų plėtros nuostatos. Jos turėjo kelis principinius punktus: kiekybinis poreikis, statybos industrializavimas, „atvirojo tipo“ urbanizacija (Соловьев *et al.* 1981). Remiantis šiomis nuostatomis *didieji ansambliai* buvo pastatyti Lilyje, Lione, Marselyje, Tūre, Strasbūre, Bordo ir kituose miestuose. Šiuos ansamblius vienija erdvinio karkaso konstravimo principai bei industrialiais metodais gamintos surenkamos, monolitinės statybinės detalės. Tačiau visų šių rajonų individualumas neleidžia jų suniveliuoti iki bendro vardiklio, kuris XXI a. *de facto* lemia neigiamą požiūrį į tokius masinės gyvenamosios statybos rajonus (6, 7 pav.).

6 pav. Defance rajonas Paryžiuje, Prancūzija

Fig. 6. Defance district in Paris, France

7 pav. Defance rajono Paryžiuje aksonometrija, Prancūzija

Fig. 7. Axonometry of Defance district in Paris, France

Industrinės statybos gyvenamųjų rajonų formavimo principai ir aplinkybės Sovietų Sąjungoje

Sovietų Sąjungoje idėjiniame masinio apgyvendinimo koncepcijų lygmenyje rungėsi *urbanizacijos* ir *disurbanizacijos* idėjos. Abiejų *suburbanizacijos* (suburbanizacija – urbanistinių funkcijų sklidimas į priemiesčius) stovyklų idėjoms nebuvo lemta būti įgyvendintoms. Eksperimentavimą nutraukė Stalino valdymo laikotarpis – šalis neįtikėtiniu mastu militarizavosi, tam išnaudodama visus finansinius resursus ir gamtinius išteklius. Tik XX a. 6 dešimtmetyje naujam Sovietų Sąjungos lyderiui N. Chruščiovui panaikinus stalinistinio režimo suvaržymus Maskvos universiteto intelektualų grupė, vadovaujama Aleksėjaus Gutnovo, tęsė prieškaryje sustabdytus idėjinius eksperimentus ir išleido veikalą *Idealus komunistinis miestas* (Scott 2009). Teoriniame lygmenyje, ieškant Sovietų Sąjungos urbanistinių masinės statybos gyvenamųjų rajonų bei naujų augančio miesto dalių koncepcijų, buvo eksperimentuojama *miesto-sodo* (angl. *garden city*), *linijinio miesto* (angl. *linear city*), *superkomunų* (angl. *super-commune*), *mobilių ateities miestų* (angl. *mobile cities of the future*) modeliais.

Sovietų Sąjungoje išplitęs gyvenamasis kompleksas (mikrorajonas) buvo konstruojamas pagal tam tikrą logiką, kurioje atsispindėjo kai kurie *urbanizacijos* bei *disurbanizacijos* idėjų šalininkų siūlymai. Tiesa, panaudoti sprendimai nebuvo išvystyti taip radikaliai, kaip siūlė minėtos teorijos. Be to, Sovietų Sąjungos ekonominis potencialas niekada nesugebėjo patenkinti milžiniškos šalies urbanizacijos poreikių.

1950 m. Sovietų Sąjungos CK iškėlus gyvenamųjų namų gamybos industrializavimo ir masinio taikymo statyboje idėją, prasidėjo aktyvus tinkamų modelių ieškojimo periodas. XX a. viduryje pagrindinis mėnesinis architektūros reikalų žurnalas publikavo daug straipsnių, nagrinėjančių įvairius klausimus, susijusius su masine daugiabučių statyba, keletas jų: *Svarbūs tipinio projektavimo uždaviniai* [Важные задачи типового проектирования] (Остапенко 1954); *Tipinių projektų gamyba serijiniu būdu* [О применении типовых проектов и составе их серий] (Кравчук 1973); *Tipinių gyvenamųjų namų architektūros pagerinimo būdai* [Пути улучшения архитектуры типовых жилых домов] (Зальцман 1954) ir kiti. Atmetus ideologinį straipsnių patosą, pastebimas aiškus siekis įgyvendinti socialistinės valdžios įsakymą – sukurti *naujos statybinės metodikos pagrindus nuo urbanistinio (miesto) lygmens iki industriniais būdais gaminamų pastatų detalių*. Didelis dėmesys skirtas užsienio patirčių gyvenamosios statybos analizei (Гроссман 1958; Михайлов 1963; Соловьев 1979; Соловьев *et al.* 1981; Зальцман 1954).

Planinė ekonomika ir žemės nuosavybės nebuvimas tapo palankia terpe išsivrauti vientisai miestų urbanistinės plėtros koncepcijai, nežiūrint į milžinišką šalies plotą, demografinius, kultūrinius ir gamtinius regioninius skirtumus. Politinis diktatas, primetęs socialistinės visuomenės modelio kūrimą, ir tikrojo ekonominio pajėgumo santykis su deklaruojamuoju tapo esminiais dalykais, dėl kurių XX a. viduryje sukurtas progresyvus gyvenamųjų rajonų (ir apskritai miestų plėtros) projektavimo ir statybos modelis, teorinėje plotmėje atrodęs įtikinamas ir kokybiškas, realybėje virto apgailėtinos architektūrinės ir socialinės (arba bendrai – urbanistinės) kokybės gyvenamąja terpe (Grava 1993). Galiausia XX a. 9-ajame dešimtmetyje subyrėjus Sovietinei imperijai, atkūrus žemės nuosavybės santykiais grįstą urbanistinę sistemą, pasirodė, jog socialistiniais laisvojo planavimo principais paremti masinės statybos gyvenamieji rajonai turi labai miglotas galimybes išlikti tokie, kokie jie buvo suprojektuoti (Kosareva, Struyk 1993).

Industrinė gyvenamoji statyba Lietuvos miestuose

Nuo XX a. 6-ojo dešimtmečio vidurio Lietuvos miestų plėtrą reguliavo 1954–1955 m. sovietinės vyriausybės nutarimai *Dėl priemonių projektavimui gerinti, statybai industrializuoti ir nesaikingumams šalinti* bei 1957 m. liepos 31 d. nutarimas *Dėl gyvenamųjų namų statybos išvystymo Tarybų Sąjungoje* (Drėmaitė 2006).

Daug reikšmės XX a. industrializuotos statybos užmojams įgyvendinti Lietuvoje turėjo prof. K. Šešelgio (kartu su bendradarbiais) 1958–1960 m. parengta *Vieninga apgyvendinimo sistema*. Šis regioninio planavimo lygmens dokumentas lėmė gana tolygų Lietuvos miestų industrializavimą, o kartu ir jį lydintį tolygų gyventojų skaičiaus miestuose augimą bei naujų gyvenamųjų rajonų statybą.

Naujų gyvenamųjų rajonų projektavimas Lietuvoje, kaip ir kitose socialistinio bloko šalyse, vyko pagal tą patį modelį. Neegzistuojant privačiai žemės nuosavybei, negalėjo egzistuoti nevalstybinė projektavimo sistema. Gyvenamosios statybos planavimo srityje vyravo direktyvinis valdymo modelis: centrinė sąjungos valdžia nustatydavo bendrus prioritetus ir ūkio vystymo kryptis. Lokalioji valdžia besąlygiškai juos vykdydavo, adaptuodama lokalioms sąlygoms. Lietuvoje (kaip ir kitose sovietinėse respublikose) buvo sukurti miestų statybos ir projektavimo institutai, kuriuose buvo intensyviai projektuojami kartotiniai, masinei statybai pritaikyti pastatai ir surenkami jų elementai, taip pat rengiami gyvenamųjų rajonų planų bei schemų, mikrorajonų ir atskirų kvartalų-pastatų kompleksų planai (LTSR... 1967, 1971).

gyvenamųjų rajonų vietos būdavo nurodomos miestų generaliniuose planuose. Statybos racionalizavimas ir masinis analogiškų statybinių modulių naudojimas lėmė, jog masinėms statyboms parinktos vietos, darant kai kurias išimtis, pasižymėdavo ypač neišraiškingu reljefu. Taip siekta maksimaliai supaprastinti statybos procesą, unifikuoti statybos metodus, išvengti sudėtingų situacijų tiesiant gatves ir t. t. Pačių rajonų projektavimo principai paremti atstumų iki būtinės priežiūros ir socialinės infrastruktūros objektų išlaikymu, maksimalaus numatyto užstatymo tankio ir intensyvumo siekiamybe, griežtų sanitarinių ir higieninių normų laikymusi. Architektų saviraišką stabdė ne tik pastatų tipų unifikacija, buvo susiduriama su menka architektūrine įvairove ir skurdžiomis urbanistinių elementų tarpusavio jungimosi galimybėmis.

„Socialistinei visuomenei“ kurti buvo svarbios naujos erdvės formos. Urbanistiniai kompleksai negalėjo formuoti uždarų kiemų erdvių, kurios galėjo priminti tam tikrus privačios erdvės, privataus gyvenimo atributus. Laisvojo planavimo principais suformuotuose gyvenamuosiuose rajonuose siektas maksimalus užstatymo intensyvumas virto gigantiškų chaotiškų erdvių sistemų įrankiu. Pasiiekta teigiama naujų gyvenamųjų kompleksų socialinė reikšmė neatstojo neigiamo estetinio poveikio (Miškinis 1991).

7-ajame XX a. dešimtmetyje rengtuose miestų generaliniuose planuose atsirado naujų tendencijų, buvo visiškai atsisakoma miesto plėtros, paremtos kompaktiškumo principais. Ėmė aiškėti tendencija formuoti savitus individualios struktūros miestus. Tačiau tik keli masinės statybos gyvenamieji rajonai buvo Lietuvos urbanistikos tyrinėtojų įvertinti palankiai – tai Žirmūnai ir Lazdynai Vilniuje bei Kalniečiai Kaune (Miškinis 1991; Vanagas 2003). Kiti didžiųjų ir vidutinio dydžio miestų gyvenamieji rajonai nesusilaukė tokio įvertinimo. A. Miškinis apie kompleksinę gyvenamųjų rajonų statybą rašė: „Atrodytų, kad einant šiuo keliu, galėtų

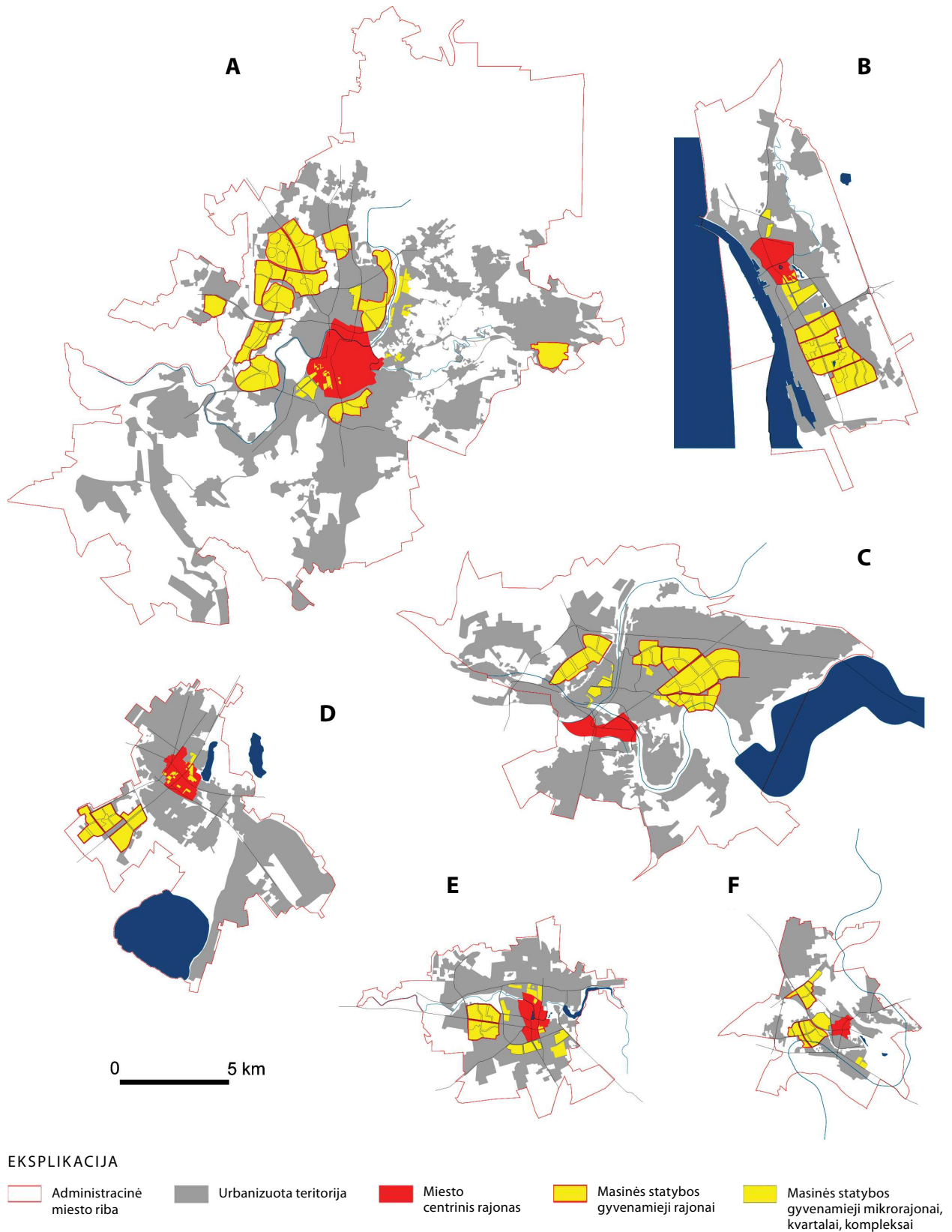
būti sėkmingai išvengiama monotonijos ir miestų naujųjų dalių supanašėjimo. Tačiau kol kas yra kitaip. <...> kartu su gerai įvertintais gyvenamaisiais kompleksais buvo statoma ir nemaža gana pilkų bei nepakankamai raiškių, panašių ir monotoniškų“ (Miškinis 1991).

Masinės statybos gyvenamųjų rajonų, mikrorajonų, gyvenamųjų kompleksų ir kvartalų yra visuose Lietuvos miestuose. Jų projektavimo metodika ir statybos būdai niekuo nesiskyrė nuo didesniuose miestuose įgyvendintų analogiškų projektų, išskyrus tai, jog projektuose būdavo atsižvelgiama į demografinius miestų, miestelių ir miestelio tipo gyvenviečių ypatumus. Savotiškai individualūs masinės gyvenamosios statybos projektai buvo įgyvendinti Lietuvos kurortuose Nidoje ir Birštone. Tačiau šie keli (paviršutiniškai unikalūs) atvejai nesudaro jokio pagrindo įžvelgti kontekstualumo paieškų projektuojant ar tuo labiau statant masinės statybos gyvenamuosius rajonus. Straipsnyje pateikiamos šešių didžiųjų Lietuvos miestų teritorijų administracinių ribų schemos su pažymėtais industrinės gyvenamosios statybos kompleksais ir rajonais (8 pav.). Šių urbanistinių struktūrų užimamos teritorijos palyginimas su miesto administraciniu plotu bei urbanizuotu plotu išryškina reiškinio mastą (žr. lentelę).

Lietuvoje gyvenamųjų rajonų projektavimo sektoriuje dirbusių architektų ir urbanistų saviraiška buvo maksimaliai suvaržyta statybų pramonės poreikių, paremtų politinėmis direktyvomis, tenkinimu. Vietiniai projektuotojai galėjo naudotis labai ribotais gaminių katalogais. Architektūrinės ir urbanistinės variacijos buvo suvaržytos griežtais higieninių normatyvų reikalavimais, transporto infrastruktūros tipiniais sprendiniais ir kt. Vakarų Europos šalyse XX a. moderniąją statybą akivaizdžiai lydi gyvenamosios aplinkos gerinimas – naujų erdvių tipų paieškos (pėsčiųjų esplanados, vidinės kvartalų erdvės, gamtinės aplinkos naudojimas). Taip pat beveik kiekvienu atveju Vakarų Europoje pastatų kompleksas buvo individualus auto-

Lentelė. Industrinės gyvenamosios statybos mastas Lietuvos miestuose
Table. Scale of industrialized construction in Lithuanian cities and towns

Miestas	Administracinis plotas (km ²)	Urbanizuotos teritorijos plotas (km ²) (% viso ploto)	Masinės statybos plotas (km ²) (% urbanizuoto ploto)	Centrinis miesto rajonas (km ²)
Vilnius	401	130 (32,4 %)	20,9 (16,1 %)	7,94
Kaunas	157	83,5 (53,2 %)	11,9 (14,2 %)	2,52
Klaipėda	98	36,3 (37,1 %)	8,4 (23,2 %)	2,83
Šiauliai	81	40,8 (50,4 %)	3,9 (9,5 %)	2,59
Panevėžys	52	27,2 (52,4 %)	3,9 (14,4 %)	2,05
Alytus	48	15,6 (32,5 %)	2,8 (17,7 %)	0,65

8 pav. Industrinės statybos gyvenamieji kompleksai ir rajonai Vilniuje (A), Klaipėdoje (B), Kaune (C), Šiauliuose (D), Panevėžyje (E), Alytuje (F)

Fig. 8. Residential complexes and districts of industrialized construction in Vilnius (A), Klaipėda (B), Kaunas (C), Šiauliai (D), Panevėžys (E) and Alytus (F)

rinis architektų kūrinyse. Šie kompleksai nesiniveliuoja tarpusavyje, nesudaro kritinės masės gyvenamosiose miestų dalyse. Nors kaip ir Sovietų Sąjungoje buvo siekiama naujos kokybės higieninių sąlygų, vykdomos socialinės apgyvendinimo programos.

Priklausomybė Sovietinei imperijai lėmė, jog Lietuvoje, projektuojant masinės statybos gyvenamuosius rajonus, optimizavimas ir racionalizavimas tapo svarbiausiais uždaviniais. Galutinis rezultatas būdavo toks, kad atsirasdavo statybinių technologijų kokybės, projektų įgyvendinimo kompleksiskumo ir gyvenamosios aplinkos gerovės sutvarkymo akivaizdžiai skirtumų.

Šiandien masinės statybos gyvenamųjų rajonų būklė yra sudėtingai pamatuojama. Priklausomai nuo galimos analizės aspekto ir nagrinėjamo (-ų) konteksto (-ų) galima gauti labai nevienareikšmius rodiklius. Ir nors masinės statybos gyvenamieji rajonai užima nedidelę dabartinių miestų administracinių ribų teritorijų dalį (~ 4–7 %), tai visiškai neatspindi Lietuvos miestų urbanistinių ir socialinių aktualijų bei problemų masto pasiskirstymo miestuose: masinės statybos gyvenamuosiuose rajonuose gyvena apie 60 % visų miestų gyventojų (Bardauskienė 2007), o didžiuosiuose miestuose šis procentas siekia 80 % (Valstybinio... 2010).

Išvados

1. Nors įvairių Europos valstybių XX a. industrializuotos masinės statybos gyvenamųjų kompleksų ir rajonų koncepcinis pamatas yra *kaimynystės vieneto* ir *miesto-sodo* idėja, fizinės, ekonominės ir socialinės šių struktūrų aplinkos skirtumai šiaudien akivaizdūs. Skirtumus nulėmę ekonominiai ir demografiniai kontekstai tapo vykdytos politikos pasekmėmis. Vakarų Europoje masinės gyvenamosios statybos aktualumas neatskiriamas nuo demokratinų valstybių valdymo modelių, kuriuose didelį vaidmenį atliko laisvosios rinkos ekonomika, jos ciklai, gyventojų mobilumas, industrijos vystymasis ir virsmas į globalios rinkos poreikius atitinkančią gamybą, aiškūs žemės nuosavybės santykiai. Visa tai turėjo įtakos demokratiškose valstybėse vykdytomis lanksčioms socialinėms programoms, kurių viena iš svarbiausių dalių – gyventojus aprūpinti socialiniu būstu. Besikeičiantys visuomeniniai poreikiai eliminavo aprūpinimo būstu įrankį – surenkamąją statybą – kaip nebeatitinkančią laikotarpio poreikių, sunkiai pertvarkomą ir nerentabilią koncepciją. Socialistiniame bloke vykdyta visa apimanti socialistinės santvarkos statybos politika eliminavo laisvosios rinkos elementus, žemės nuosavybę, susiklosčiusias socialines struktūras. Sukurta nauja gyvenamoji aplinka – laisvo planavimo masinės statybos gyvenamasis kompleksas – tapo vieninteliu įmanomu gyvenimo konceptu, iš esmės nepakitusiu pusę amžiaus, niekaip nereaguojančiu į pasaulinės ekonomikos ciklus, visuomeninius poreikius, pramonės pokyčius ir t. t. Dar daugiau – gyvenamuosiuose rajonuose norma tapo poreikių neatitinkantys faktiniai sprendiniai, prasta statybinė kokybė, nesaugi ir nehumaniška aplinka.
2. Urbanistinė kokybė paprastai matuojama pagal erdvinio karkaso ir užstatymo morfologijos aiškumą, funkcinę atitiktį socialiniams poreikiams, visumos darną ir susisiekimo sistemos efektyvumą. Masinės statybos gyvenamųjų rajonų, ypač Rytų Europoje, erdvinė, morfologinė, funkcinė ir socialinė struktūros kokybė yra labai prasta. Tai reiškia, jog struktūrinės permainos, keičiantis visuomeniniams poreikiams, yra neišvengiamos. Vadinas, vidinėse miestų teritorijose esančių urbanistinių struktūrų, kurių pagrindiniai identifikacijos požymiai yra *kompleksiškumas* ir *baigtumas*, kokybė identifiukuotina pagal urbanistinės struktūros kitimo galimybių lygį, bet ne pagal subjektyviai nustatomus rodiklius, tokius kaip tariama meninė kokybė: architektūrinės formos, spalviniai pastatų fasadų sprendimai, atskiri dekoruoti elementai ir kiti, su erdvine bei socialine rajono struktūra nieko bendro neturintys aspektai.
3. Lietuvoje gyvenamoji statyba XX a. antrojoje pusėje tapo masiniu reiškiniu. Šis fenomenas paliko ryškų ir nevienareikšmį pėdsaką Lietuvos miestų struktūrose. Esminę reikšmę masinės statybos gyvenamųjų rajonų kokybei (ypač lyginant su Vakarų Europa) Lietuvoje turėjo deklaruojamų tikslų ir realių projektavimo bei statybos sąlygų ir galimybių neatitikimas. Industrinės statybos gyvenamieji rajonai kelia daug restruktūrizavimo galimybių klausimų, yra akivaizdžiai ardomi erdvinės mutacijos procesų, tačiau vis dar nėra pagrindinių urbanistinių analizių epicentre. Tą rodo absoliutus masinės statybos gyvenamųjų rajonų restruktūrizavimo koncepcijų ignoravimas miestų planavimo lygmenyse. Šių kompleksų problematikos identifikavimą ir koncepcinių modelių sukūrimą apsunkina dirbtinai padidintos administracinės rajonų ribos, naujas perkomponavimas sujungiant su svetimomis šiems rajonams urbanistinėmis struktūromis.
4. Lietuvos miestuose per 20 nepriklausomybės metų įsivyravusi dispersinė plėtra, vangiai reguliuojamas spartus priemiesčių augimas, miestų kaip monocentrinų struktūrų stiprėjimas iš esmės aplenkė masinės statybos gyvenamuosius rajonus. Šie ra-

jonai daugelyje atvejų iš miestų paribių tapo ne-integraliomis miestų vidinių struktūrų dalimis. Šios dalys buvo apeitos sprendžiant būtino miesto struktūrinio atsinaujinimo ir būsto fondo didinimo klausimus. Palaipsniui šios miestų dalys virsta labiausiai nudėvėtomis teritorijomis, turinčiomis sudėtingiausius galimos rekonstrukcijos scenarijus. Kelių masinės statybos gyvenamųjų rajonų įvertinimas aukštais buvusios Sovietų Sąjungos apdovanojimais ir Lietuvos urbanistikos tyrinėtojų pripažinimas, jog šiuose gyvenamuosiuose rajonuose galima aptikti tik Vakarų Europoje įgyvendintų masinės statybos urbanistinių sprendinių „atgarsius“, parodo tikrąją šių Lietuvos miestų dalių kokybę. Ji kai kuriais atvejais pranašesnė nei Sovietų Sąjungoje masiškai įvykdytų analogiškų projektų, tačiau nė iš tolo neprilygo Vakarų Europoje pasiektai kokybei.

Literatūra

- Bardauskienė, D. 2007. Miesto bendrasis planas ir ekspertiniai vertinimai, *Urbanistika ir architektūra* [Town Planning and Architecture] 31(3): 119–130.
- Charter of European Cities & Towns Towards Sustainability*. 1994. Aalborg [interaktyvus], [žiūrėta 2011-02-02]. Prieiga per internetą: <http://sustainable-cities.eu/upload/pdf_files/ac_english.pdf>. *Large Housing Estates in Sweden. Overview of developments and problems in Jönköping and Stockholm*. 2003. Andersson, R.; Molina, I. (Eds.). Utrecht: Utrecht University. 120 p.
- Drėmaitė, M. 2006. Pigiau, daugiau, greičiau. Masinė gyvenamoji statyba ir modernizavimo kanonai, *Naujasis židinys – Aidai*, 8: 321–328.
- Europos urbanistikos chartija*. 1993. Strasbūras: Europos taryba. 112 p.
- Gendinning, M.; Muthesius, S. 1993. *TOWER BLOCK: Modern Public Housing in England, Scotland, Wales and Northern Ireland*. London: Yale University Press. 420 p.
- Grava, S. 1993. The Urban Heritage of Soviet Regime The Case of Riga, Latvia, *Journal of the American Planning Association* 59: 1, 9–30. doi:10.1080/01944369308975842
- Kosareva, N.; Struyk, R. 1993. Housing Privatization in the Russian Federation, *Housing Policy Debate* 4(1): 81–100.
- Large Housing Estates in Sweden. Overview of developments and problems in Jönköping and Stockholm*. 2003. Andersson, R.; Molina, I. (Eds.). Utrecht: Utrecht University. 120 p.
- Le Corbusier. 1973. *The Athens Charter*. New York: Grossman.
- LEIPZIG CHARTER on Sustainable European Cities*. 2007. Leipzig [interaktyvus], [žiūrėta 2011-02-02]. Prieiga per internetą: <http://www.eu2007.de/en/News/download_docs/Mai/0524-AN/075DokumentLeipzigCharta.pdf>.
- LTSR MT Valstybinis statybos reikalų komitetas, Miestų statybos projektavimo institutas, Respublikinis skyrius. 1967. *Lietuvos TSR miestų kvartalų ir mikrorajonų išplanavimo-užstatymo projektų rinkinys*. Vilnius.
- LTSR MT Valstybinis statybos reikalų komitetas, Miestų statybos projektavimo institutas, Respublikinis I skyrius. 1971. *Lietuvos TSR miestų kvartalų ir mikrorajonų išplanavimo ir užstatymo projektų rinkinys*. II tomas, 1967–1971 m. projektai. Vilnius.
- Miestų atnaujinimo ir gyvenamojo fondo modernizavimo politikos įgyvendinimo strategijos*. 1998. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija, Europos ekonominė komisija. Vilnius. 47 p.
- Miškinis, A. 1991. *Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis*. Vilnius: Mintis.
- Scott, S. W. M. 2009. The ideal soviet suburb: social change through urban design, in *Panorama* [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.design.upenn.edu/files/Panorama09_14_SovietSuburb_Scott.pdf>.
- Sweden: High-rise housing for a low-density country*. 2004. Turkington, R.; van Kempen, R. and Wassenberg, E. (Eds.). High-rise housing in Europe: current trends and future prospects Delft: Delft University press (Housing and Urban Policy Studies 28), 31–48.
- Tiškus, G. 2007. *Urbanistinės plėtros valstybinio valdymo problemos: I Urbanistinio forumo pranešimų rinkinys*. Vilnius.
- Vanagas, J. 2003. *Miesto teorija*. Vilnius: VDA leidykla.
- Van Kempen, R.; Murie, A.; Knorr-Siedow, T.; Tosic, I. 2006. *Regenerating large housing estates in Europe: A guide to better practice*. Utrecht: Utrecht University.
- Valstybinio audito ataskaita. Daugiabučių namų atnaujinimas (modernizavimas)*. 2010. Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolė. 49 p.
- Vyšniūnas, A.; Džervus, P.; Cirtautas, M. 2010. *Gyvenamųjų rajonų ir pastatų renovacijos metodinių principų ir kriterijų sistema. Problemos sprendimo algoritmas*. Aplinkos atnaujinimo programa. UAML Oficialus atsakymas/pasiūlymas LAR ir LAS.
- Бунин, А.; Саваренская, Т. 1979. *Градостроительство XX века в странах капиталистического мира*. II том. Москва: Стройиздат.
- Вольфензон, Е. 1957. *Вопросы планировки и застройки городов за рубежом*. Москва: Гос. изд-во лит. по строительству и архитектуре.
- Гроссман, В. 1958. *Городские жилые дома в Швеции*. Москва: Гос. изд-во лит. по строительству, архитектуре и строительным материалам.
- Зальцман, А. 1954. Пути улучшения архитектуры типовых жилых домов, *Архитектура СССР* 8: 6–9.
- Кравчук, Я. Т. 1973. *Формирование новых городов*. Москва: Стройиздат. 112 с.
- Михайлов, Б. (Ред.). 1963. *Всеобщая история архитектуры*. Москва: Гос. изд-во лит. по строительству, архитектуре и строительным материалам.
- Остапенко, М. А. 1954. Важные задачи типового проектирования, *Архитектура СССР* 8: 1–2.
- Соловьев, Н.; Турчин; В.; Фирснор, В. 1981. *Современная архитектура Франции*. Москва: Стройиздат. 303 с.
- Соловьев, Н. 1979. Дефанс – новый квартал Парижа, *Архитектура СССР* 2: 41–45.

THE 20TH CENTURY PHENOMENON OF LARGE-SCALE CONSTRUCTION OF RESIDENTIAL AREAS IN LITHUANIA WITHIN THE CONTEXT OF EUROPEAN INDUSTRIALIZED CONSTRUCTION

D. Dijokienė, P. Džervus

Abstract. At the beginning of the 20th century, urban development in Europe and worldwide was marked by a breakthrough of a new phenomenon in the field of planning and construction – the industrialized housing construction. Residential districts that were constructed in order to meet a massive housing demand determined by intensive urbanization processes have left a significant mark in many European cities. The article analyses residential districts of large-scale construction and circumstances that determined formation of this phenomenon (from ideas to consequences of their implementation). Attention is drawn to crucial political decisions taken by the countries concerned relating to industrialization and promotion of large-scale constructions. A comparative analysis is carried out with a view to determining the scale and characteristics of this phenomenon in various countries. In case of Lithuania, residential complexes and districts of large-scale construction built in six major cities of the country are reviewed, including analysis of their position in the current urban structure, comparison of the size of their territories with that of the towns' administrative and urbanized areas.

Keywords: industrialized construction, large-scale construction of residential areas, residential complex, residential district, micro district, urban structure.

DALIA DIJOKIENĖ

Doctor of the Humanities (architecture), Assoc.Prof., Dept of Urban Design, Vilnius Gediminas Technical University, Pylimo g. 26/Trakų g. 1, 01132 Vilnius, Lithuania. E-mail: dijokai@takas.lt.

Research interests: urban nuances of town spatial expansion beyond the old town's borders. Conferences: reports at 5 international and 6 national conferences. Teaching: lectures of architectural and urban design. Projects: author or co-author of more than 30 projects of architectural design and planning.

PETRAS DŽERVUS

PhD student, assistant, Dept of Urban Design, Vilnius Gediminas Technical University, Pylimo g. 26/Trakų g. 1, 01132 Vilnius, Lithuania. E-mail: p.dzervus@gmail.com.

Research interests: urbanism, spatial layout structure of towns and districts, renovation of living and public space in urban structures. Projects: author or co-author of master plans and detailed plans, individual housing design.